

RADICS LAJOS -- GÁTI JÁNOS

FAJTA HASZNÁLAT ÉS FAJTAVÁLTÁS SZABOLCS-SZATMÁR MEGYE ALMATERMESZTÉSÉBEN

Magyarország legnagyobb téli alma termő területe a Szabolcs-Szatmár megyei termőtájban van. Itt található az ország gyümölcsstermő területének 26 százaléka, az alma 50 %-a. Az alma termesztése és exportja az egész gyümölcsstermesztési ágazat sikerességét befolyásolja. Szabolcs-Szatmár megyében jelenleg 600 ezer tonna almát termelnek az állami gazdaságok, a mezőgazdasági termelészövetkezetek, a háztáji és egyéni gazdaságok. E volumen alapvetően szükséges az export, a hazai friss fogyasztás és az ipar ellátása érdekében.

Az almatermesztőknek a jövőben is az az alapvető feladatuk, hogy az export és a hazai felhasználás igényeit a legjobb minőségű áruval elégítsék ki. A gazdaságosság alapfeltétele pedig a minél kisebb ráfordítással elérhető, minél nagyobb hozam. E kettős érdekeltséget a megye jelenlegi fajtaösszetételével csak részben lehet biztosítani (GYÚRÓ 1980) szerint a hazai almatermesztésre a gazdaság fajtaszoriment és a szegényes fajtahasználat ellentmondása jellemző. E megállapítás Szabolcs-Szatmár megyére is igaz. A megye árügyömlcseiben 1960-ig 10-15 almafajtát termesztünk. Ma három fő fajtát -- a Jonathánt, a Starkingot és a Golden Delicioust -- termesztünk.

Az almaültetvények fajtaszerkezetét az adott időszakban dolgozó termesztést irányító szakemberek szemlélete, ismerete határozza meg.

A felszabadulást követő időszakban, majd a hatvanas évek közepéig szemléletünket az országnak sok elismerést biztosító Jonathán fajta határozta meg. Ebből adódott, hogy Szabolcs-Szatmár megyében 70-80 %-ban Jonathán fajta szerepelt az ültetvényekben.

Felismerve ennek hátrányát a következő 15 éves periódusban létesített almaültetvények fajtaösszetétele változott, de még így sem lehet alapvetően megváltoztatni az áruként jelentkező alapmennyiség fajtaösszetételét. Példaként említem, hogy

- 1950 és 60 között 80 %
- 1960 és 70 között 75 %
- 1970 és 80 között 70 %
- 1980 és 85 között 70 %

volt a Jonathán fajta aránya az árumennyiségben.

A megye hagyományos almatermesztése az utóbbi két évtizedben jelentős változáson ment át. A nyári és koraőszi almafajták a termesztésből szinte teljesen eltűntek, illetve a fajtákból jelentős új telepítések nem történtek. Így alakult ki a jelenlegi helyzet, hogy Szabolcs-Szatmár megye télialma termesztésre rendezkedett be, amelyben a termőgyümölcsök arányát tekintve -- domináns fajta a Jonathán. A fajtához való ragaszkodásunk abból adódik, hogy a korábbi évtizedekben igen szegény megyének a pénz bevétele a világhírű "Szabolcsi Jonathán" almából származott. (Gáti 1974)

A jelenlegi fajtaszortiment azonban nem ad lehetőséget sem a szüreti időszak megfelelő széthúzására, sem az alma mérete, színeződése, íze iránt fokozódó bel- és külföldi igények kielégítésére.

A vizsgálat célja

- A Szabolcs-Szatmár megyei nagyüzemi almaültetvények jelenlegi fajta-
használatának értékelése.
- A fajtaváltás ütemének vizsgálata a nagyüzemi almaültetvényekben és a
gyümölcsstermelési rendszerekben.
- Az új telepítések időrendi alakulása és fajtaösszetétele.
- Az új fajták szerepe a szüreti munkacsúcs széthúzásában.

Lényegében az 1985-90 között a telepítésre kerülő ültetvények fajta-
összetétele határozza meg 2000-ben a piacra vihető áru összetételét.

A vizsgálat anyaga és módszere

Az elemző munka körülményeit meghatározta az a tény, hogy Szabolcs-
Szatmár megyében működik két almatermelési rendszer, amely lényegében te-
rületileg alhatárolható egymástól.

A Nyírkert Társulás Gyümölcsstermelési Rendszer zömmel a Nyírségi táj-
egységben gazdálkodó termelészövetkezetek, míg a Szatmárkert Társulás
Almatermelési Rendszer a Bereg - Szatmári sík tájegységben lévő gazdasá-
gok gyümölcsstermelését koordinálja.

A Nyírkert és Szatmárkert taggazdaságok almatermesztési területei,
fajtahasználati, telepítési rendszer, tárolási, értékesítési és gazdasá-
gossági adatainak elemzése, összehasonlítása alapján értékeltem a jelen-
legi fajtahasználatot és a fajtaváltással kapcsolatos feladatokat.

Eredmények

A Szatmárkert Társulás Almatermelési Rendszer fajtahasználatára.
Jelenleg a Szamosmenti Állami Taggazdaság gesztorságával "Szatmárkert"
címmel 32 üzemet a Mátészalkai Gyümölcsstermelési és Feldolgozási Társa-
ságba tömörít. Három állami gazdaság és 28 mezőgazdasági termelészövetke-
zet gyümölcsstermelését integrálja. A társulásban részt vesz a Gyümölcs és
Dísznövény Fejlesztő Vállalat Újfehértói Állomása. A taggazdaságok 1984

évben összesen 104.103 ha területen folytattak mezőgazdasági termelést. Ebből 5.845 ha-on az összes terület 5,6 %-án gyümölcsstermeléssel foglalkoznak, amelyből a téli alma 4.500 ha.

Az éves almatermelés 10.000 vagon. A gyümölcsstermelési rendszereknél alapvető szükségszerűség a horizontális integráción túl a vertikális integráció létrehozása, (hűtőházak, feldolgozó termőtáji kiépítése) mert csak így tudják megvalósítani a gyümölcsstermelés jövedelmezőségének, hatékonyságának fokozását saját üzemük és együttműködésük javára.

A Szatmárkert megalakulása óta a bevont gyümölcsös terület az alábbiak szerint alakult:

1. sz. táblázat

A gyümölcssterület változása 1976-1984 között

Év	Bevont terület ha.	Egy taggazdaságra jutó átlagos gyüm.term. ha.
1976	3.576	275
1977	4.198	247
1978	6.065	288
1979	6.748	307
1980	6.852	274
1981	7.033	242
1982	6.745	217
1983	5.363	168
1984	4.594	143

A táblázatból kitűnik, hogy az össz gyümölcsös területe 1981-től az almafák kivágása miatt csökkenő tendenciát mutat.

A 2. számú táblázat a bevont terület gyümölcsfajonkénti megoszlását mutatja.

2. sz. táblázat

A bevont terület gyümölcsfajonkénti megoszlása 1984-ben

Termő alma	3.950 ha	89,90 %
Nem termő alma	543 ha	10,10 %
<hr/>		
Alma összesen:	4.493 ha	100,00 %
<hr/>		
Alma	4.493 ha	95,67 %
Meggy	4 ha	0,08 %
Körte	41 ha	0,89 %
Szilva	55 ha	1,19 %
Egyéb	101 ha	2,19 %
<hr/>		
Gyümölcssterület össz.:	4.649 ha	100,00 %
<hr/>		

A táblázat adatai szerint a Szatmárkert taggazdaságaiban a gyümölcsös terület 95,67 %-án téli alma termesztés folyik, az egyéb gyümölcs termesztése nem számottevő.

A Szatmárkerthez tartozó gazdaságok gyümölcsstermesztésének tanulmányozása során elsősorban a régi és új almaültetvények fajtaarányát, korösszetételét az új fajták területi nagyságát, terjedését vizsgáltuk.

Az almatermesztés helyzetéről úgy lehet általános képet adni, ha a fajtákat a művelésmóddal, az alannyal, a korösszetétellel összefüggésben vizsgáljuk.

A fenti cékitűzéssel és módszerrel megismertük a Szatmárkert taggazdaságainak alma-termesztését, sok olyan információt szereztünk, melyeket a megye alma-termesztésének fejlesztésében hasznosítani tudunk.

Művelésmód

A Szatmárkert taggazdaságainak almaültetvényében jelenleg 46 %-kal szerepel a négyes kötésű, közepes törzsű, vadalanyú, hagyományos művelésmód. A fiatal ültetvényeknél a kedvező tapasztalatok és kísérleti eredmények alapján megkezdtek az intenzív művelésmódok üzemi bevezetését, amelyet a 3. táblázatban közlünk.

3. sz. táblázat

A taggazdaságok almaültetvényének művelésmód szerinti megoszlása

Művelésmód	Terület	%
Hagyományos	1.982	46,0
Termőkaros	1.149	26,4
Sövény	889	20,3
Orsó	320	7,3

A táblázat adataiból jól látható, hogy a termőkaros 26,4; a sövény 20,3; az orsó 7,3 %-kal szerepel.

Faalakok, koronaformák

Szabolcs-Szatmár megyében a vadalanyú, közepes törzsű, sudaras koronát az M-4 alanyú termőkaros orsó váltotta fel. Ez nagy lépés volt az intenzi-

tásban, a területegyenkénti tőszámnövekedésben. Megháromszorozódott a hektáronkénti gyümölcsfák száma, s a terméshozamok közel kétszeresére emelkedtek.

Szabolcs-Szatmárban sok gondot okozott ez a változás, sok vitát váltott ki, nehezen indult a termőkaros orsó bevezetése, pedig ebben az időben a fejlett európai almatermesztő országok már az intenzívebb koronaformákat, a sövényeket alkalmazták.

Ez az egy-két évtizedes késés a faalakok és koronaformák korszerűsítésében nem jelentett volna gondot, ha a fejlesztésben a tárgyi feltételek, (alany, talaj stb.) nem hatottak volna visszahúzó erőként. Mire a hazai és külföldi tapasztalatok alapján megindult volna a megyében a legkorszerűbb koronaformák bevezetése, addig az almatermesztés fejlesztési lehetőségei beszűkültek.

A fejlesztés nem állhat le a korszerűtlen, gazdaságtalanul üzemeltethető ültetvények selejtezésével, ezzel párhuzamosan korszerű karcsú orsó és szabad orsó létesítése szükséges, új nagy teljesítményű fajtákkal.

Az az üzem lesz versenyképes, amely az ültetvényselejtezés mellett olyan korszerű gyümölcsöst is telepít, mely 25-30 to/ha almát termel kiváló minőségben.

Fajtahasználát a Szatmárkert taggazdaságaiban

A Szatmárkert taggazdaságaiban termesztett almafajták összetételét két időszakra bontva elemeztük:

a/ Megvizsgáltuk az 1974 előtti telepítések

b/ és 1974-1985-ig létesített ültetvények fajtaszerkezetét.

A Jonathán fajta, illetve fajtakör termesztésében az almatermesztő országok között is Szabolcs-Szatmár megye áll az első helyen, a szatmári részen a Jonathán aránya valamivel magasabb, mint a nyírségi részen, ez abból adódik, hogy az ültetvényeket is korábban létesítették, mint a megye más tájegységeiben.

Az 1974 előtti telepítésekben a

Jonathán	2.796,7 ha	64,4 %
Starking	1.237,0 ha	28,5 %
Golden D.	147,6 ha	3,4 %
Egyéb	159,6 ha	3,7 %
<hr/>		
	4.340,9 ha	100,0 %
<hr/>		

Az új ültetvények fajtaszerkezete

Az alma fajtaválasztéka nagyon bőséges. (BEACH-BOOTH-TAYLOR, 1905, TOMCSÁNYI, 1970). Hazánkban termesztésben található almafajták számát nem ismerjük pontosan. 1984-85-ben az államilag minősített fajták között;

- a fő árufajták száma	17
- a választékbővítés száma	11
- szaporításra ideiglenesen engedélyezett fajták száma	<u>14</u>
Összesen:	42

A Szatmárkerthez tartozó gazdaságok új üzemi ültetvényeiben 22 almafajta van kiültetve, különböző alanyokon és ültetési rendszerben. 1974 és 1985 között létesített almaültetvényekben a termesztésre jelenleg engedélyezett fajták 52,4 %-a megtalálható. Az ültetvények fajtaösszetételét terület és %-os bontásban fajtakörönként az 4. sz. táblázat tartalmazza.

4. sz. táblázat

Az ültetvények fajtaösszetétele fajtakörönként

Telepítés éve	Évi össz. telepítés	Jonathán		Starking		Golden		Új fajták	
		ha	%	ha	%	ha	%	ha	%
1974	69,70	5,90	8,46	29,1	41,75	34,7	49,78		
1975	60,40	37,90	62,74	22,5	37,25	-	-		
1976	202,20	60,90	30,11	140,4	59,38	1,0	-		
1977	189,00	72,20	38,20	110,4	58,41	6,40	0,34		
1978	226,60	84,00	37,06	133,5	58,91	8,80	0,39	0,30	0,13
1979	172,00	88,30	51,33	62,5	36,33	15,6	11,03	5,60	3,25
1980	227,20	100,10	44,05	67,90	29,88	45,30	19,93	14,40	6,33
1981	86,00	38,40	44,65	9,30	10,81	8,00	9,30	29,70	34,53
1982	16,00	6,40	40,00	3,20	20,00	4,80	30,00	1,60	10,00

A táblázat adatai szerint legnagyobb részarányt képviseli a Starking fajta 46,33 %, ezt követi a Jonathán 39,55 %, majd a Golden 9,97 %, az új fajták, az ígéretes fajták 4,13 %-kal szerepelnek. Az új ültetvényekben is uralkodó a Jonathán és a Starking, a régi ültetvényekhez viszonyítva azonban van változás a fajtákon belül.

Ez szembeűnő, ha összehasonlítjuk az 1974 előtt létesített és 1974 után létesített almaültetvények fajtaszerkezetét százalékos bontásban.

	<u>1974 előtti ültetvény</u>	<u>1974 utáni ültetvény</u>
Jonathán	64,4 %	39,55 %
Starking	28,5 %	46,33 %
Golden D.	3,4 %	9,97 %
Egyéb	3,7 %	-
Új fajták	-	4,13 %

Az új fajták terjedésének, a fajtaváltásnak az új ültetvények korszerű fajtaszerkezet kialakításának meg van a lehetősége, hiszen az idős almaültetvények megszüntetése az új telepítését sürgeti. Nagyteljesítményű új fajták nagy felületen való elszaporítása a feladat. Általános érvényű, hogy minden ültetvényt más fajtával kell felújítani, mint amit kivágása előtt termesztünk. (TOMCSÁNYI, 1979).

Nyírkert Társulás Gyümölcstermelési Rendszere

A Nyírkert Társulás Gyümölcstermelési Rendszer a Nyírségi tájegység területén gazdálkodó termelészövetkezetek gyümölcstermelését integrálja. A Nyírkert 1975. június 15-én alakult Gyümölcstermelési Társulás címen, 1976. augusztus 1-ével és Nyírkert Társulás Gyümölcstermelési Rendszerré alakult. Jelenleg 35 taggazdasága van. A Nyírkert által integrált összgyümölcsös terület 11.140 ha, melyből;

- termő alma	8.029 ha
- nem termő alma	<u>1.725 ha</u>
<u>Alma összesen:</u>	<u>9.754 ha</u>

- egyéb termő	715 ha
- egyéb nem termő	472 ha
- szamóca	<u>199 ha</u>
<u>Egyéb összesen:</u>	<u>1.386 ha</u>

A Nyírkert taggazdaságaiban a gyümölcsös terület 87,5 %-án almatermesztés, 12,4 %-án egyéb gyümölcsstermelés folyik. A taggazdaságok almaültetvényeinek állaga igen heterogén, nagy részre idős, közepes törzsű vad-alanyon álló fákából áll.

- közepes törzsű	58 %
- közepes törzsű besűrítve	15 %
- termőkaros orsó	10 %
- sövényültetvény	17 %

Fajta

A Nyírkerthez tartozó taggazdaságokban az almaültetvények a fajtaösszetétel szempontjából két csoportra bontható;

- 1974 előtt telepített ültetvények
- 1974 és 1985 között telepített ültetvények.

Az 1974 előtti településekben a Szatmárkert taggazdaságainak fajtaösszetételéhez és az egész szabolcsi termőtáj fajtaösszetételéhez hasonlóan fő fajta a Jonathán. A Nyírkert taggazdaságaiban a régi almaültetvények fajta aránya az alábbi:

Jonathán	5.058 ha	63,0 %
Starking	2.208 ha	27,5 %
Golden D.	329 ha	4,1 %
Egyéb fajták	<u>434 ha</u>	<u>5,4 %</u>
	<u>8.029 ha</u>	<u>100,0 %</u>

Az eredményes termelés csak korszerű fajtákkal lehetséges, melyek a piac igényének megfelelnek és a nemesítés legújabb eredményeit tartalmazzák.

A fajtaváltás objektív fejlesztési követelményei abból adódik, hogy egy ültetvényen 20-25 éves élettartama alatt feltétlenül előállítanak újabb fajtákat, vagy a hagyományos fajták jobb minőségű, teljesítőképesebb változatait.

Előfordul, hogy a piac igénye a fogyasztási divat nem változik olyan gyorsan, mint amilyen gyorsan újabb nagyobb teljesítményű változatokat előállítanak ugyanazon az árutípuson belül. Ez a helyzet a Jonathán esetében, mely kiváló árutulajdonságai folytán egy ideig megtarthatja még vezető szerepét az alma választékában. (TOMCSÁNYI, 1971.)

Ez a megállapítás ma is igaz, a fogyasztók igénylik a Jonathánt. A szép színeződésű, jó terméseredményt elérő klónok szaporítása szükséges.

1974 és 1985 között telepített almaültetvények fajtaösszetételére a sokfajta használata jellemző. A Nyírkert taggazdaságaiban 1974 és 1985 között összesen 27 almafajtát ültettek.

Magyarország almafajta választékát erősen motiválja az importáló országok igénye, de a belföldi piac is erős hatással van. Az almatermesztésben legfontosabb feladatunk, hogy a mennyiségi szemléletet mielőbb a minőségire való törekvés váltsa fel. A termelés kereteit az adott üzem lehetőségeihez kell méretezni. A kiöregedett ültetvények kivágása előbbre viszi a termelést, ha korszerű fajtákkal megfelelő intenzitású, nagy termőképességű fajtákat létesítünk helyette. (PETHŐ, 1984.) Jelenleg az almaültetvények kivágása nagyobb mértékű, mint az ültetés üteme a Nyírkert taggazdaságában.

Következtetések, javaslatok

Az elemzésbe bevont gazdaságok adatai egyértelműen bizonyítják, hogy a megye almaültetvényeinek nagyrésze öreg, felújításra vár. Szabolcs-Szatmár megye almatermesztésében a fajtahasználat korszerűtlen, a fajta váltás nem következett be. Az 1974-85 között létesített almaültetvények-

ben a jelenleg termesztésre engedélyezett fajták 52,4 %-a megtalálható. A megyében 42 fajtát termelnek.

Az új ültetvényekben is uralkodó fajták a Jonathán és a Starking. A Szatmárkert taggazdaságaiban a Starking fajta-kör került túlsúlyba (46,33 %), félő, hogy a Jonathán túlsúlyától is nagyobb gondot okozhat, ez nem kívánatos.

A régi ültetvényekhez viszonyítva azonban van változás a fajtákon belül, bár az új fajtaváltozatokat csak kis (0,5-5 ha) területen telepítik.

A Jonathán fajta túlsúlya -- a Szatmárkert taggazdaságaiban 64,4 %, a Nyírkert taggazdaságaiban 63 százalék, gyakorlatilag lehetetlenné teszi az alma betakarítás és az alma export megszervezését.

A tárolhatóság problémája is sürgeti a korszerű fajtaváltást. A betakarítási idő széthúzását segítő alanyok használatát kell előtérbe helyezni. (M26, M9, MM 106).

A helyesen megválasztott fajtaszerkezet lehetővé teszi az eszközök jobb kihasználását, és a jövedelmező termelést, vagy éppen fordítva, a jelenlegi korszerűtlen fajtaszerkezet veszteségeket hoz létre.

Az elkövetkezendő időben az az üzem lesz nyereséges és jövedelmező, amely a kivágások mellett -- fajtaszerkezetében és intezitásában -- korszerű gyümölcsöst telepít, ezzel 25-30 t/ha almát termel kiváló minőségben. Ehhez szeretnénk segítséget nyújtani az alábbiak szerint:

a/ A Jonathán legjobb klónjainak, változatainak és hibridjeinek termesztéséről a jövőben sem szabad lemondani. Arányát azonban 30-40 %ra kell visszaszorítani. A szedési idő széthúzása miatt a korán és jól színesedő klónjait -- pl: Jonathán M 41, a Neményi Jonathán, Jonathán M 40, és a minősítés alatt álló spurtípusokat, hibrideket kell szaporítani.

A Jonathán helyettesítésére az Idared, fajta is alkalmas.

A Jonathán fajta 30-40 %-ra való visszaszorítása éppen a fajta védelmében javasolt és szükséges, mert a túlzott nagy aránya miatt szedése egyrészt

túl korán, másrészt túl későn történik és nem a fajtára jellemző minőségben.

b/ A Delicious fajta nagy ökológiai érzékenysége miatt csak kisebb arányban javasolható telepítésre. Spurtípusait 10 %-ban, a standard változatait mintegy 5 %-ban javasoljuk telepíteni. Az ide tartozó Gloster fajtát a nagyobb termőképesség, a korai termőre fordulás és a jó ökológiai tűrőképessége alapján javasoljuk elszaporításra.

c/ A fogyasztói igények és a piaci lehetőségek miatt a Golden Delicious fajtakör arányát 20-25 %-ra célszerű beállítani. A fajtacsoport igen alkalmas intenzív művelési rendszerekre. Klónjai közül értékes és javasolható a Smoothe, hibridjei közül a Jonagold.

d/ Ki kell egészíteni az üzemi termesztésre alkalmas almafajták körét a nyári és kora őszi fajtákkal, mintegy 5-10 %-ban.

c/ Távlati tervekben számolnunk kell az ipari feldolgozásra alkalmas fajták termesztésbe vonásával is mintegy 5-10 %-ban.

IRODALOMJEGYZÉK

- Beach O. A.-- Booth S. J. -- Taylor C. L. (1973): Apple variety evaluation. Fruit Varieties Journal. 27. London.
- Gáti J. (1974): Szabolcs-Szatmár megye almatermesztésének helyzete
Doktori értekezés.
- Gyúró F. (1980): A gyümölcsstermesztés fejlesztésének fajtakérdései
Agrártudományi Közlemények. 39. sz. Bp.
- Pethő F. (1984): Az alma. MG. Kiadó Budapest.
- Tomcsányi P. (1970): Gyümölcsfajtáink. Gyakorlati pomológia.
MG. Kiadó Budapest.
- Tomcsányi P. (1971): Szaporításra engedélyezett szőlő és gyümölcsfajták
jegyzéke. OMFI, Budapest.
- Tomcsányi P. (1971): Almaültetvények fajtatársítása.
MG. Kiadó Budapest.